

3637

491.99-1

9-25

10 JUL 2013

2304-10
12

Արմենիա
Երասխաբերական 15

ՎԵՆԵՏԿՈՅ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ

ՅԱՆՉՆԱԺՈՂՈՎԻՆ

19 արմենիայ
10 - փուլ

ԿԱՐԾԻՔԸ

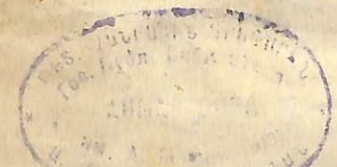
Ա.Ա. ՀԱՅԵՐԷՆ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

1306
27237

491.997
G-25

ՎԵՆԵՏԻԿ
ՍՈՒՐԲ ՂԱԶԱՐ
1927

Մեր Միաբանութիւնը Հայաստանի Գիտութեան և Արուեստի Հաստատութեան Յանձնաժողովին կողմանէ ստացաւ մի «Համադրական աղիւսակ ուղղագրական առաջարկներին», կազմուած նոյն Յանձնաժողովի չորս անդամներէն, Պր. Հր. Աճառեան, Ս. Խաչատրեան, Գր. Ղափանցեան և Ստ. Մալխասեան, և նամակ մը նոյն Յանձնաժողովէն՝ որով զայն Միաբանութեանըս քննութեան կը յանձնէր:

Խնդիրը կը վերաբերէր՝ Հայաստանի մէջ ներկայապէս ընդունուած ուղղագրութեան վերաքննութեանը: Իսկ Միութ. Միաբանութիւնը զայն յանձնեց ստորագրեալ միաբանիցս ուսումնասիրութեան, որ զայն քննելով՝ կազմեցինք հետեւեալ պատասխանները:

Ա.

Համաձայն ենք այն բոլոր յօդուածներուն, որոնց մէջ կը վերահաստատուին ուղղագրական հին ձևերը: Ատոնք են. 1. բառակցքի էն. ինչպէս էգ, էութիւն. — 2. բառամիջի էն ձայնաւորներէն յառաջ. բոլակական, մարգարէութիւն. — 3. բառավերջի էն. մարգարէ, գիտէ. — 5. բայերու միջի էն. գիտեք, գիտեր. — 6. բառակցքի է. և, երկու, ևգ. — 7. բառակցքի օն. օր, օգուտ. — 8. բառակցքի օ.ի և ո.ի զանազանութիւնը բարդութեանց մէջ. անօգուտ, անողոր. — 10. բառավերջի ոն. այո. — 13. բառակցքի ոն. որդի, որսորդ, որ. — 20. ի երկրարբառը. գիշդ, միութիւն. — 21. ևս երկրարբառը. կեանք, մեծութեան: — Իսկ միւս յօդուածներու մասին կը հեռանանք աղիւսակէն: Ատոնք են.

4. «Բառի մէջ բաղաձայնից առաջ միշտ գրել և. ինչպէս՝ հանդէս, հրաւեր, սեր, կետ». — կողմնակից չորս հոգի:

Համաձայն չենք՝ զանազան պատճառներով: ա. Հնչման տեսակէտով. հայ ժողովրդէն մեծ մաս մը կը զատէ բառամիջի

ՕՔ 10.3
25.0

անփակ էւն փակ և էն, և այդ է ուղիղ արտասանութիւնը. ինչպէս յունականն է և ղ — որոնցմէ կը ծագին մեր զոյգը — կամ զաղղիականն է և է կը տարբերին. որով էւ Վերածումն էւի՝ արգելը է հարազատ հնչման:

բ. Համադրական աղիւսակը երեք ձայներու միութեամբ կը շեշտէ բառասկզբի օւի և ուի պահպանութիւնը բարդութեանց մէջ՝ «ստուգաբանական ճշտութեան» համար: Նոյն պահանջը կայ նաև ներկայ պարագայիս մէջ. վերջին վանկի էւն ածանցմանց ու բարդութեանց մէջ ի տառին կը փոխուի. հանդէս՝ հանդիսարան, հրաւեր՝ հրաւիրել, սեր՝ սիրելի, կէտ՝ կիտուած. իսկ և անփոփոխ կը մնայ. նետ՝ նետել, պետ՝ պետութիւն, ծեր՝ ծերունի: Հետևաբար անհրաժեշտ է արմատական էւի պահպանութիւնը, ցոյց տալու համար իւր կապն ածանցներու հետ. ապա թէ ոչ՝ անտեղի և անմեկնելի կը դառնայ՝ նոյն գրէն անհաւասար ածանցներ հանել, ինչպէս տերէն՝ տիրել, և նեւ տէն՝ նետել. սերէն՝ սիրել և սերիլ, և այլն:

գ. Եթէ կ'ընդունուի բառամիջի էւին պահպանութիւնը զանազան պարագաներու մէջ (յօդ. 1, 2, 3, 5), տրամաբանօրէն պէտք է պահուի նաև ամէն տեղ, ուր գոյութեան կազմախօսական իրաւունքն ունի:

Զ. «Բառամիջում գրել միշտ ո, ինչպէս Պողոս, կոշիկ, կոալիցիա, կոպերացիա»: — 22. «Եօ գրութիւնը վերածել և ո, ինչպէս և ոթը, արդեւոր», — կողմնակից չորս հոգի:

Սկզբնական օւի և ուի թոյլտուութեան նպատակը կը թուի հնչման զանազանութիւնը՝ զոր ունին ատոնք, և յիշողութեան աշխատութիւն չեն թողոր: Իսկ բառերու մէջ հաւասար հնչուելով, դիւրութեան համար միշտ ո կ'առաջարկուի:

Մեր մտածութիւնը տարբեր է: Ածանցմանց մէջ բառասկզբի օւի պահպանութեան ստուգաբանական պահանջը՝ կայ հաւասարապէս Պողոս, կոշիկ և այլ բառերու մէջ ևս, որոնց օւն նոյն ծագումն ունի սկզբնականին հետ: Օգոստինոս և Օգոստոս օտար անուանց $\alpha\upsilon = \alpha\upsilon = \sigma$ գրութիւնը հաւասար է Պողոս և Սողոս անունաց մէջ գտնուածին, և ստուգաբանական պէտքը՝ նոյն: Փաղղիացիք օ տառն ունին, բայց Pol չեն գրեր, այլ Paul, ձայներու հաւասարութեան մէջ պահելով գրութեան զանազանութիւնը:

Ունինը նաև արիական ծագմամբ բառեր, որոնք բնագրին մէջ աւուլ կը գրուին. աշարակ, կաշիկ, աճառ, ազտակար, տաթ, զար ևն, և ստուգաբանական ճշտութեան համար հայերէն գրուելու են օշարակ, կօշիկ ևն: Մեր բնիկ բառերն ալ հաւասար իրաւունք ունին նոյն ճշտութեան, և գրուելու ետեւը՝ եօթը, արդեւոր՝ արդեօք ևն:

Առաջարկեալ փոփոխութեան մէջ դիւրութեան խնդիրը կամայական բան է: Եթէ ազգին մէկ մասը, որ բառասկզբի ուն օւի հաւասար կը հնչէ, պէտք ունի յիշողութեան՝ զատելու համար երկուքն իրարմէ, ինչպէս օգուտն ողորդէն, և բոլորը յիշողութեամբ պիտի զանազանեն անօգուտն անողորդէն, ապա դիւրութեան սկզբունքը կը վերջանայ այդ տեղ. և լաւագոյն է՝ որ ստուգաբանական ճշտութիւնն իշխող դառնայ բոլոր բառերու մէջ:

11. «Բառասկզբում գրել օվ և ոչ ով. այսպէս օվ, օվկիանոս, օվագիո, Օվր, Օվրեստէս». — կողմնակից Աճառեան:

Երեք անտեղութիւնը կը տեսնուին առաջարկութեանս մէջ:

ա. Օ գիրը կը հետանայ իւր գոյութեան նպատակէն, որ է հին աշխարհի ներկայացնել բաղաձայնէ յառաջ:

բ. Աւելորդ նոր ձև մը կը հնարուի Հայոց այն մասին համար՝ որ այդ օրինակաց մէջ ովն արդէն ՕՎ կը հնչէ, և փոփոխութեան կարիք չունի:

գ. Կը խանգարուի օտար անուանց ուղղագրութիւնը, որ եւրոպական օւի դէմ մեր ուն կը պահանջէ՝ ըստ բաղաձայնարեան սովորութեան. Ozias—Ոզիա, Ochozias—Ոճոզիա ևն:

12. «Յունական օմեզա տառը արտայայտել ո տառով բառամիջում և օ տառով բառասկզբում, և ոչ թէ ով, ինչպէս Թոմաս, Յոսէփ, Օսաննա, օկիանոս». — կողմնակից Ղափանցեան:

Յունական մէկ տառը կրկին գրով թարգմանելը քմահաճ է և անկանոն. նախնիք օմեզան թարգմաններ են ով կամ ո. Հոովմ և Հոոմ, Յակովր և Յակոր, Յովր և Յոր, որոնց մէջ ընտրութեան ազատութիւն ունինք և մենք: Բայց Թովմաս, Յովսէփ, ովկիանոս, ովսաննա հնչումները սովորական դարձած են մեզ, և աւելորդ կը կարծենք փոխել ու եւրոպականացնել զանոնք: Այս պարագային հարկ պիտի լինի՝ տրամաբանօրէն՝

փոփոխել նաև ուրիշ անուններ և բառեր. ինչպէս Յիսուսը՝ Յեսուս, Սահակը՝ Իսահակ, Մանուէլը՝ Էմմանուէլ, եկեղեցին՝ եկղեսիա, փիլիսոփայն՝ փիլոսոփոս, սաղմոսը՝ փսաղմոս են։ Եւրոպացի լատինացեղ ազգերն ալ իրենց բառերը լատիններենին մերձեցնելու են։ Չափազանց է այդ ճշդութիւնը և աննպատակ։

14. «Ամէն դէպքում գրել վ, և ոչ թէ մերթ ւ, մերթ ու, մերթ վ. ինչպէս ավագ, ազնիւ, տերեւ, յօգլած, նվաստ»։ — Կողմնակից չորս հոգի։

Անընդունելի է ըստ բազում գլխոց։ Նախ՝ որովհետև ձայնաւորաց քով շի ձայնը հաւասար չէ վի՛ նոյն իսկ արդի հնչման մէջ ալ. ւ կ'արտասանուի՝ ստորին շուրթին ու վերին ատամանց մերձեցմամբ, ու երկար ձայն ունի իբր կէս ձայնաւոր. իսկ վ՛ նոյն գործարանաց սեղմամբ, և անձայն է. չէ կարելի ուրեմն այդ երկու հնչումները մէկ գրով ներկայացնել։

Երկրորդ՝ աւ=au=աւ և ւս=eu=ւս եռակեզու երկրարբառները հնչմամբ ու պատմականօրէն կապուած են իրարու հետ բազմաթիւ յատուկ անուանց մէջ, և չենք կարող ըստ հաճոյս աղաւաղել հայկական աւ ու ւս ձևերը, թարգմանութիւններն օտարացնելով բնագիրներէն։

Երրորդ՝ բացում—բացված, լեզու—լեզվական, մեղու—մեղվի ձևերու մէջ բոլորովին կը կորսուի ստուգաբանական ճշդութիւնը, որոյ կարեւորութիւնը շեշտեց վերեւ Համադրական աղիւսակը։

Չորրորդ՝ հայ լեզուի հիմնական կանոնները կը պահանջեն ձայնաւորը փոխանակել ձայնաւորով, ոչ բաղաձայնով. ինչպէս ախոյեան—ախոյենի, պաշտօնեայ—պաշտօնեի, պարտեզ—պարտիզպան. ինձ—ընձու, յոյս—յոսսալից, ումպ—ըմպել։ Այսպէս նաև պէտք է գրել եկեղեցի—եկեղեցոյ, պատիւ—պատուոյ—պատուական են, որոնց մէջ ւ և ու բաւական կը տարբերին ձայնով վէն՝ ուղիղ հնչողներու բերանին մէջ։ Իսկ թէ ւ ձայնաւոր է ի բնէ, յայտնի է այդ փոխանակութենէն, և իւր նախատիպ Սէն՝ ուսկից ծագած է, որուն կը զուգադիպի այբուբենի մէջ, և զոր կը թարգմանէ աւ=աւ, ւս=ւս, օս=ոս երկրարբանեալու մէջ։

15. «Ամէն դէպքում գրել ույ, ինչպէս բոյս, լոյս, կոյր, և ոչ թէ բոյս, լոյս, կոյր»։ — Կողմնակից չորս հոգի։

Աւելորդ կը նկատենք շի յաւելուածը. վասն զի ոյ՝ բա-

ղաձայնի սկիզբը բոլոր Հայերն արդէն կը հնչեն իբր լատ. uy, և ձայնաւորի սկիզբը oy. հետևարար շի յաւելուածը հնչման ապահովութիւն մը չի բերեր։ Այնքան աւելորդ է այդ տեղ ւ, ինչպէս բառասկզբի վը ուի հետ։ Նոյն պարագայի մէջ կը գտնուի նաև իւ երկրարբառը, որ բաղաձայնի սկիզբը գաղղկական Աւի հաւասար կը հնչուի, ինչպէս սիւն, ձիւն են, և ձայնաւորէ յառաջ կամ բառին ծայրն իբր iv, ինչպէս հիւանդ, անիւ. և որոյ համար զանազան գրութեանց պէտք չենք զգար։

16. «Յ գիրը բառասկզբում վերածել հւի, ինչպէս հարմար, հղի, հուլիս»։ — Կողմնակից Աճառեան և Թաչատրեան։

Անընդունելի է երեք պատճառներով։ Նախ ստուգաբանական ճշդութեան տեսակէտով։ Բազմաթիւ բառեր ունինք, որոնց սկզբնական յն ծանօթ նախդիրն է, գործածուած իւր իմաստով իբր ածանց գիր. ինչպէս յայտնի, յանկարծ, յանձնել, յանցանք, յիրաւի, յղի (լի), յուշարար են։ Այդ յն հւի փոխուելով, կը կորսնցնէ իւր կազմախօսական նշանակութիւնը, և կը շփոթուի հւ ածանցի հետ, որոյ պաշտօնն է զօրացնել բառին իմաստը. ինչպէս զօր՝ հզօր, մուտ՝ հմուտ, եղկ՝ հեղգ, լու՝ հլու, ուժ՝ հուժկու։

Երկրորդ՝ թարգմանութեանց մէջ յ համագօր է լատինական j կամ i գրին, ինչպէս julius—յուլիս, Iacob—Յակոբ են. իսկ հ՛ լատին h-ին, ինչպէս՝ Heli—Հելի, Herodes—Հերովդէս են։ Արդ բոլոր սկզբնական յերը հւի վերածելով, կը խանգարուի յատուկ անուանց ստուգաբանական ճշդութիւնը։

Երրորդ՝ Հայոց մեծ մասը կը գատէ յին ձայնը հւէն, որով չէ կարելի ստիպել բոլորը՝ հրաժարել իրենց փափուկ յէն ու թանձրացնել հւի, ուղիղ հնչումը զոհել սխալին։

17. «Բառասկզբում դէն գցել յն որտեղ կարելի է, ինչպէս ետ, առաջ, եսան»։ — հակառակ Աճառեանը։

Ճաշակի խնդիր է։ Անոնք որ այդ բառերը դասական ձևով կը հնչեն ու կը գրեն, պարտաւոր չեն ուսմական հնչմամբ փոխանակելու գանոնք։ Հեղինակաց որոշ չափով ազատութիւն պէտք է թողուլ նոյն իսկ ուղղագրութեան մէջ ալ։

18. «Բառավերջում անձայն յ չգրել. ինչպէս վկա, ծառա, պաշտօնեա»։ — Կողմնակից չորս հոգի։ Նոյնը կը զօրէ անշուշտ ո գրին հետ ևս։

Հին ուղղագրութեան պահանջն է՝ սա, դա, նա, ահա, կարդա՛ն հրամայականէն, և օտար Աննա, Եղիա ևն անուններէն զատ, ինչպէս և այլ, քո բառերէն և կեցո՛ւ ևն հրամայականէն զատ, բոլոր միւսերը յով վերջացնել, Արայ, վկայ, ծառայ, Սատոյ, Բրբիշոյ, երեկոյ. ուրեմն շատ գործնական սահման մը դիւրութեան տեսակէտով:

Ասոր հետ կայ նաև 15 դարերու մատենագրութիւն մը՝ որ պահած է յն, և պէտք մը չկայ՝ յանկարծակի ջնջելու զայն: Եւրոպական լեզուներ մէկէ աւելի անձայն զրեր ունին իրենց բառերուն վերջը: Մեր յն անձայն դարձած, բայց պաշտօն մ'ունի տակաւին. կ'երկարէ յարակից աւի և ուի ձայնը. այսպէս կը կարդայ՝ աւելի երկար է քան կարդա՛, և երեկոյ քան քո, կեցո՛ւ: Հարկաւոր է ուրեմն պահել յն:

19. «Չգրել յն ա և ի ձայնաւորների միջև, ինչպէս վկաի, ազգաի»։ — Կողմնակից Խաչատրեան և Մալխասեան:

Հայ լեզուին ուղղագրութեան և հնչման հիմնական պահանջներէն մին եղած է սկիզբէն մինչև ցայսօր՝ աւ, աե, աի, աո զուգարութեանց մէջ յ յաւելուլ: Այս դրութիւնը յարգուեր է ոչ միայն հայկական բառերու, այլ և օտար անունաց թարգմանութեան մէջ. ինչպէս Մանայեմ, Իսրայէլ, Նային, Նիկողայոս: Նոյնպէս նաև հոլովներու մէջ. Աննա՛, Աննայի, Աննայէ, սորա՛ սորայոյ, սոցա՛ սոցայոյ ևն: Արդ՝ մինչդեռ ուղղագրութիւնը միաբանել կ'ուզուի հնչման, հակասական կը լինէր ջնջել տառ մը՝ որ իւր հնչումն ունի ու պիտի պահէ. կամ ոյ զոյգին մէջ յաւելուլ՝ որ աւելորդ է, և այս տեղ ջնջել յն՝ որ անհրաժեշտ է:

23. «Ստեղծել միատառ գրութիւններ ու, իւ, եւ երկտառ գրութեանց փոխարէն»։ — Կողմնակից Մալխասեան և Խաչատրեան:

Բազմադարեան սովորութեամբ ընդունուած այդ ձևերը փոխել՝ կամայական կը թուի մեզ: Ատոնցմէ ու՛ Յոյներն ու Գաղղիացիք ալ ունին մի և նոյն հնչմամբ. ou—ou, որոնք նոյն ուով թարգմանուեր են. Ուրիա, Յիսուս: Իսկ եււի մէջ արդէն զգալի են երկու գրի հնչումները, և կանոնաւոր չի լինիր երկու հնչում մէկ նշանագրով ներկայացնել. այբբենական դրութենէն կը հեռանանք, և սղագրութեան կ'անցնինք: Տեղւոյ խնայողութեան

թեան զաղափարի չափազանցութիւնն է այդ: Կարելի է՝ փոխան նորութեանց՝ օգտագործել հին համաօտագրական ձևերը. — ի (ութիւն), — է, — է, — ւմ, — ւր, — ւծ, — ւյ, — ւն, — ւի, — ւի, — ւի ևն:

24. «Եւրոպական բառերի կրկնակ բաղաձայները հայերէնի մէջ պահել, ինչպէս կոլլեկտիվ, ապարատ, մասսա, կոմունա»։ — Կողմնակից Ղափանցեան:

Նախնեաց թարգմանութեանց մէջ երկու ոճն ալ կայ, մի և կրկնակ. Թաղէոս, Կապաղովկիա, Մանաւէ. և Փիլիպպոս, Ալկարոն, Աննա: Միոյն կամ միւսին հետեիլ՝ ճաշակի խնդիր է: Իսկ ըստ մեզ պարտականութիւն է՝ օրինակ տրուած բառերէն յապաւել ոչ միայն կրկնակ զրերէն մին, այլ բոլոր տառերը, և անոնց փոխարէն գործածել հայերէն բառեր:

Բ

Մեր տուած պատասխաններուն վրայ կը յաւելունք հետեւեալ կարեւոր և ընդհանուր դիտողութիւններն ալ:

Ա. — Համադրական աղիւսակին առաջարկութեանց հիմը նոյն է արեղեան դրութեան հետ. ուղղագրութիւնը հաւասարեցնել հնչման: Զանազանութիւնը կը կայանայ այդ հաւասարութիւնը կազմող տարերաց մէջ. այսինքն ye ձայնը կը ներկայացուի եւով, ոչ յեւով. ya—ն եււով, ոչ յաւով. vo—ն ուով, ոչ վուով. o—ն օւով, ոչ ուով: — Եւի ye հնչման հաստատութեամբ՝ կաւրկոր կը դառնայ եւի նորոգումը՝ եզ, եութիւն, բոպեական ևն գրութեանց մէջ, և այս պատճառաւ կը վերահաստատուի: — Իսկական սրբագրութիւն են ծայրի եւն, մարգարե, բոպե. և բայերը՝ գիտեք, տեսեք. և իւ ձևը, գիւղ, միութիւն: Մէկ կամ միւս պատճառով՝ բնիկ ձևերու վերանորոգութիւնը գոհութեամբ կը նկատուի անշուշտ:

Կան արեղեան դրութեան ձևերէն անփոփոխ պահուածներ. ինչպէս բառամիջի ուն փոխան օւի. Պողոս, կոշիկ, արդեւոր, ետթը. — 2 գրի յաւելուածը ոյ-ի մէջ. բոյս, լոյս. — սկզբնական հ փոխան յ-ի. հզի, հարմար. — վ փոխան շ-ի կամ ու-ի. ավազ, տերեւ, նվաստ:

Կան նաև նոր օտարացումներ բնիկ ուղղագրութենէն. ըս-

կըզընական օ փոխան ուի. օվազիս, Օվրեստէս. — վի յապաւումը. Յոսէփ, օկիանոս. — յ-ի զեղչումը բառից մէջ. վկաի, ազգաի:

Կը հետեի՝ որ առաջարկեալ նոր դրութիւնը չէ կարող տալ հայ ազգին փափաքած բաւականութիւնը, որ կը հաստատուի հետեւեալ լեզուախօսական և ընկերաբանական պահանջներու վրայ:

Բ. — Ամբողջ ազգին համար հասարակաց ուղղադրութիւն մը հարկաւոր է, զիրար դիւրաւ կարդալու և հասկնալու համար: Աշխարհիս վրայ մեզմէ զատ չկայ ազգ՝ որ երկու տեսակ ուղղագրութիւն ունենայ: Եւ շատ անտեղի է մեր ազգին արդի վիճակը՝ իրարու գրութեան խորշելու և կամ իսկապէս չհասկընալու զիրար, ինչպէս կը պատահի շատերուն:

Գ. — Ուղղագրական միութեան միակ պայմանն է՝ զայն հաստատել ամենուն ընդունելի հիմերու վրայ: Կամայականութիւնը հիմ չի կազմեր, որովհետեւ ազգին կը ներկայացնէ ինքնաստեղծ անսովոր ձևեր՝ որոնք ամենուն համոզման և ախորժակին չեն համաձայնիր: Հարկ է ուրեմն հիմնուիլ լեզուաբանական օրինաց վրայ, որոնց առջև ամէն հայ պարտաւոր է խոնարհելու. և այդ օրէնքները վերև ցոյց տուինք:

Դ. — Ուղղագրութեան նպատակ պէտք չէ դրուի՝ բոլոր Հայոքեան հնչումը հաւասարեցնել գրութեան. վասն զի ոչ մեր և ոչ որ և է ազգի մէջ հնչման միութիւն եղած չէ երբեք, չկայ և չպիտի լինի: Գիտենք՝ որ եւրոպական ազգեր մէկ ձևով կը գրեն, բայց հնչումները կը զանազանուին ըստ գաւառաց: Բնախօսական օրէնք է այս: Ուրեմն չէ կարելի ուղղագրութիւնը կապել ընդհանուր հնչման մը հետ:

Ե. — Ոչ ալ հանդուրժելի է՝ մեր հին և հասարակաց ուղղագրութիւնն արուեստականօրէն ձևել ազգին մէկ հատուածին հնչման վրայ, որքան ալ ընկերապէս բարձր լինի այն: Այս դրութիւնը կ'անցնի նոր ստեղծուած այբուբենի համար. իսկ հին և ընդհանրացած ուղղագրութեան մը վրայ այդպիսի փոփոխութիւն մը՝ զայն խորթ և անյարմար կը դարձնէ ազգին միւս հատուածին կամ հատուածներուն, և չէ կարող հասարակաց ուղղադրութիւն դառնալ, այլ միայն տեղւոյ մը. և այն ալ բռնադատեալ ու կարճատեւ, ինչպէս եղաւ արեղեանը:

Օրինակներով խօսինք: Բառից սկիզբը գրուելով ո, ազգին մէկ մասը կարող է զայն հնչել ՎՕ, և միւսն Օ. օրինակ՝ ոսկի = voski և oski. իսկ եթէ գրուի վո, — ինչպէս ըրաւ Արեղեան ու կը պահանջէ խաչատրեան, — զայն չէ կարելի նաեւ Օ կարդալ. որով վո անընդունելի կը դառնայ ազգէն: Նմանապէս գրելով հարմար, հատուկ, այդ տեղ փափուկ յ հնչողներն իրենց առջև թանձրացուցիչ տառ մը պիտի գտնեն: Նոյն խոշընդոտին պիտի հանդիպին նաեւ ալազ, անիւլ, պատվոյ թանձրածայն գրութեանց մէջ: Եւ եւր փակ ձայնով հնչողները՝ սեր, հանդես ևն ձևերուն մէջ պիտի զգան անփակ եւին պէտքը:

Զ. — Լեզուն քաղաքակիրթ ազգի մը, որ 15 դարերու ճոխ գրականութիւն մ'ունի, ունի նաեւ իւր քերականական, կազմախօսական ու ստուգաբանական օրէնքները, կերտուած դարերէն, որոնք այդ լեզուին պատմութիւնը կը կազմեն: Այդ օրէնքները պահանջ մ'են դարձած նոյն լեզուին ու զայն ժառանգող ցեղին համար, որ իւր ուսմանց ծրագրին մէջ հիւսած է իւր բարբառին ստուգաբանական գիտութիւնն ալ: Արդ՝ առաջարկեալ ուղղագրական փոփոխութիւնը կ'եղծանեն հաւասարապէս — թէպէտ քան արեղեան դրութիւնը նուազ չափով — մեր լեզուին օրէնքները, զայն դուրս կը հանեն հին լեզուաց կարգէն, և կը հաւասարեցնեն անգիր ազգերու բարբառներուն՝ որոնց նոր այբուբեն կը յօրինուի: Անոր լեզուախօսական օրինաց ծանօթութիւնը սեպականութիւն պիտի մնայ քանի մը մասնագիտաց՝ որոնք յօժարին մեռեալ լեզուի մը մեռեալ ուղղագրութեամբ զբաղիլ:

Եւ մենք ներկայ և ապագայ սերնդին չպիտի կարենանք ցոյց տալ կապը հին ու նոր հայերէններու մէջ, որ կայ և պիտի մնայ միշտ. և չպիտի կարենանք ըսել հայ աշակերտին՝ թէ կօշիկ կը գրենք՝ որովհետեւ ատոր հին ձևը կաշիկ էր, և պրս. կաշիկն կը ծագի. — թէ եւն՝ սեռականի մէջ ի գրին կը փոխուի, և և անփոփոխ կը մնայ. և որովհետեւ սեռականի արմատէն կը շինուին բարդերն ու ածանցները, սեր—սիրոյ՝ կու տայ սիրել, սիրուն, և սեր—սերի՝ սեր. իլ, սերունդ. — թէ յայտնին կազմուած է յ նախդէն, այտ գոյականէն և նի ածանցէն, և կը նշանակէ երեսին վրայ դրուած, ծանօթ. իսկ հմուտը՝ հ սաստկացուցէն և մուտ արմատէն է, և կը նշանակէ խորաթափանց:

Է. — Նոր առաջարկութեամբ ուօ, և-է, յ-ն տառերով իրարմէ զատուած խումբ մը բառեր պիտի զանգուին իրարու հետ, պիտի նուազի մեր յատուկ բառերու թիւը, և շատնան բազմանիշ բառերը, ինչ որ աղքատութիւն է հայ լեզուին համար, և երկդիմութեանց ու մթութեանց պատճառ: Զոր օրինակ «համր լեզու» պիտի նշանակէ զանդաղ և անխօս. «հաջող մարդ» ճարտար (յաջող) և զրախօս (հաջող). — «հեռուից մի հոտ էր գալիս» թէ բոյր և թէ ոչխարաց խումբ պիտի հասկցուի. սեր բառը պիտի ստանայ երեք և իրարմէ շատ հեռի իմաստներ: Եւ այսպէս դեռ ուրիշ շատեր:

Պէտք է մոռնալ՝ որ գրութեան նպատակն է գաղափարներ՝ ոչ թէ ձայներ փոխանցել հեռաւորաց և ապագայից: Եւ որքան աւելի լինի բառերու զանազանութիւնը լեզուի մէջ, այնչափ յստակ կը ներկայանան անոնցմով փոխանցուած գաղափարներն ալ: Գաղղիացին ունի հետեւեալ նմանաձայն բառերը. saint (սուրբ), sain (առողջ), sein (կուրծք), seing (ստորագրութիւն), seine (ուսկան), scène (տեսարան), Seine (Սէն գետը), cène (ընթրիք), cinq (հինգ), ceint (շրջապատուած) և այլն: Արդ՝ եթէ այս բոլոր բառեր մէկ ձևով գրուին, ինչ իմաստ պիտի տան արդեօք: Չենք յիշեր դեռ ուրիշ բազմաթիւ նմանաձայնք գաղղիերենի և անգղիերենի մէջ:

Ուղղագրական փոփոխութեան մտածութիւնը մեզմով չի սկսիր. Գաղղիացիք ալ ունեցան զայդ Բոսուէի օրերէն, որոնց՝ Մեղիաց իմաստուն եպիսկոպոսն այս խրատը տուաւ. «Պէտք է թոյլ տալ արտասանուածին նման գրելու այն սխալ կանոնին՝ զոր ներմուծել փորձած են ոմանք. վասն զի ասով օտարազգիները վարժեցնել ու մեր լեզուին արտաբերութիւնը դիւրացնել ուզելով, անճանաչելի կը դարձնեն զայն նոյն իսկ Գաղղիացւոց: Եթէ գրուէր san, chan, anterrement, émé կամ émais, ո՞վ կրնար ճանչնալ այս բառերը: Բառը տառ առ տառ չի կարդացուիր, այլ անոր բովանդակ պատկերը փոփոխութիւն մը կը կրէ յանկարծ. տառերը կորուսած կը լինին այն նշանները՝ որ զանոնք ճանաչելի կ'ընէին տեսողութեան, և աչքերը գոհ չեն մնար»: Ու կը տեսնենք՝ որ Գաղղիացւոց և Անգղիացւոց նման իմաստուն և հնարագէտ ազգեր իրենց ուղղագրութիւնն անփոփոխ կը պահեն:

Նոյն ինքն յեղափոխական Ռուսիան անգամ շատ անշնչան փոփոխութիւն մը միայն ըրաւ վերջերս իւր ուղղագրութեան մէջ, որ անոր ընդհանուր դրութիւնը չէր խանգարեր: Թողուց լատինական եկամուտ չի և անոր տեղ սլաւական իւրաւ. յապաւեց արականի Ե նշանը, որ բառի մաս չէր, այլ ածանց մասնիկ մը. թողուց Ե, համաձայն և համազօր եւրոպական ժին, և այս երկրորդով բաւականացաւ. և արդի հնչման պահանջով 3 փոխեց Ը-ի՝ շատ փոքրաթիւ բառերու մէջ: Այս ամէնը շատ հեռի է մեր գրութեան արմատական յեղաշրջութենէն:

Ը. — Արեւմտահայ վարժարանաց մէջ ընդունուած է և պիտի մնայ գրարար լեզուի ուսումը, իբրեւ բանալի մեր դասական մատենագրութեան, և աղբիւր աշխարհարարի զարգացման, ուսկից ամէն գրող իրաւունք ունի օգտուելու, ուստի նաեւ ուսանելու նոյն լեզուն, աւելի քան եւրոպական ազգեր լատիներէնն ու յունարէնը: Այդ ուսումը բնականօրէն իւր հետ ունի նաեւ նոյն լեզուի քերականութիւնը, ուղղագրական կազմութիւնը, բարդութեան ու ածանցման կանոնները, և այդ առթիւ ձայնաւոր տառերու փոփոխութիւնները: Այս ամէնը անհրաժեշտ կը դարձնեն հին ուղղագրութեան ուսուցումն ալ: Արդ՝ ընդունելով նաեւ նոր տեսակ ուղղագրութիւն մը, պիտի ստիպուինք երկու ուղղագրութիւն միանգամայն ուսուցանել. հինին ծանրութիւնը թեթեւեւելու նպատակով՝ անոր վրայ պիտի բարդենք նորին ծանրութիւնն ևս: Եւ ուսանողաց յիշողութեան մէջ պիտի ըստեղծենք ձեւերու հակասութիւններ. պարտեզ և պարտեզ, կարօտ և կարօտ, բոյս և բոյս, յարմար և հարմար, առազ և ավազ, նռաստ և նվաստ, ավկիանոս և օկիանոս, ազգային և ազգաին: Այս երկուութիւնը, այս հակասութիւնը բառերու պատկերաց՝ անհանդուրժելի է:

Թ. — Ուղղագրութիւն մը՝ որ կարենայ մեր թուած բոլոր անպատեհութիւնները խափանել, որ հնչմանց ու բառերու զանազանութեան և լեզուարանական օրէնքներու գիտութեան արգելք չլինի, զա նախնեաց իմաստուն կերպով պատրաստած ու մեզ աւանդած գրութիւնն է, որոյ հետ արդէն ամէն հայ գաւառ և գաղութ զարեբու շրջանին մէջ հաշտեցուցած է իւր հնչումը. և այդ է՝ զոր կը պահանջէ հայութիւնը՝ Հայաստանի մէջ կարեւոր թուով մը, և դուրսը՝ ամբողջովին, ինչպէս յայտնի է արտասահմանի մամլոյն միահամուռ ձայնէն:

Համաձայն չենք այն ուղղութեան՝ որ հետեւելի կանոն առնուլ կ'ուզէ միջին դարու ուղղագրական շեղումները: Գրչագրաց համեմատութիւնը ցոյց կու տայ՝ որ այդ շեղումները պարզապէս զարտուղութիւններ էին, հակառակ նոյն շրջանի տիրող ընդհանուր սովորութեան, և իրարու անգամ, և յաճախ անմիաբանք մի և նոյն գրչին ներքե իսկ. որով և արդիւնք գրողներու խակութեան ուղղագրութեան մէջ: Այս պատճառաւ չապրեցան անոնք, և մեզ հասաւ սովորական կանոնաւոր ուղղագրութիւնը, որ միայն ունէր ապրելու իրաւունք:

Ժ. — Այդ ուղղագրութիւնն է նաև՝ որ մեր 15 դարերու մատենագրութիւնը դիւրամտչելի պիտի պահէ արդի և ապագայ հայ սերնդին, որ չէ կարող հրաժարիլ իւր ցեղին անցեալ քաղաքակրթութիւնը ներկայացնող գրականութենէն. որմէ հրաժարումը՝ հետ զհետէ պիտի տանի նաև լեզուէն հրաժարման՝ իւր հետեանքներով հանդերձ. ինչ որ պիտի պատահի՝ երբ մտաւորական մեղմանը ու զբօսանքը օտարալեզու գրականութեան մէջ փնտռուի, կամ լոկ Հայաստանի ներկայ մամլոյն մէջ, որ մեր երկիւղը չի ցրուեր, այլ կը հաստատէ: Միայն մեզ տրուած համադրական փոքրիկ աղիւսակին մէջ ինքնուրուպական բառեր կան. ինստիտուտ, էքսպերտ, րէալական, կոալիցիոն, կոոպերացիա, կոլլեկտիվ, ապպարատ, մասսա և կոմմունա. թէպէտ բոլորն իրենց հայերէններն ունին արդէն: Եւ ասոնք կաթիլ մ'ի դուլէ են նկատմամբ Հայաստանի մամլոյն մէջ տիրող խառնակութեան, որ հին գրականութեան պատուաստին կը կարօտի, ուստի և պէտք է նաև որ ուղղագրական կապը մնայ անոր հետ:

ԺԱ. — Ինչ որ նշմարեցինք թէ արեղեան ուղղագրութեան և թէ նոր առաջարկութեանց մէջ, նպատակն է գրութիւնը դիւրացնել: Բայց այդ նորութիւնք աւելի վնաս կը բերեն քան օգուտ, ինչպէս ցոյց տուաւ վերջին փորձն շալ: Արդ կայ եղանակ մը՝ որ կը դիւրացնէ ուղղագրութիւնը՝ առանց որ և է փոփոխութեան պէտք թողուլ: Հայերենի դասագրոց մէջ գրել և դպրոցներու մէջ ստիպողական ընել ուսումնական ուղղագրութեան կանոնաց, որոնք սակաւաթիւ և դիւրին են հասկնալու և հետեւելու համար, և որոնց օգտակարութեան փորձն ունինք մեր ուսումնարանաց մէջ: Այդ կանոնները կը համաոտենք այս տեղ:

Ե գրել բոլոր վանկերու մէջ՝ որ վերջին չեն. ինչպէս՝ գեղեցիկ, եկեղեցի. և քիչ անգամ նաև վերջիններու մէջ. գետ, նետ, ստուեր. — միշտ և գրել վերջին վանկի մէջ՝ երբ կրկին բաղաձայնով կ'աւարտի. ներկ, զգեստ, վերջ, աշակերտ. — կը զարտուղին յոգնակի քով կազմուածները, դեմք, վերք, պետք:

Ե կը գրուի բառերու վերջը. բոպէ, մարգարէ. — և ով աւարտած բոլոր վերջին վանկերու մէջ. Սուրեն, Բաբգէն, ապաւեն, շէն. բացառութիւն են բեն, մեն, կեն, դեն. — ուրիշ ձայնաւորներէ յառաջ, երբ անոնցմէ անջատ կը հնչուի. եակ, եռթիւն, քրիստոնէի. — բայերու մէջ. զիտեք, զիտէի են. — հասարակօրէն վերջին վանկերու մէջ. սէր, պարտեզ, յաւատ: Տարակուսի պարագային նկատել նոյն բառին ածանցը. եթէ այն տեղ ի է, ուրեմն արմատն է է. ինչպէս՝ սիրելի = սէր. եթէ է է, արմատն ալ նոյնպէս է. ծերութիւն = ծեր:

Ի կը գրուի միշտ ա, ե և ի ձայնաւորներէն վերջ. աշագ, տերեւ, ազնիւ. — ի ով վերջացած բառերու սեռականին մէջ. եկեղեցի — եկեղեցոյ, տարի — տարւոյ:

Ո ի կը գրուի բաղաձայն գրել վերջ. յօղուած, նուէր, զինուոր. — իւ վերջացողներու սեռականի մէջ. պատիւ — պատուոյ, հաշիւ — հաշուի:

Վ կը գրուի բառից սկիզբը. վախճան, վերք, վկայ են. — ասոնց բարդութեանց մէջ. անվախճան, կարեվէր, նախավկայ. — ուէն վերջ. ծով, ժողով. — իսկ բառի սկիզբը ուէն և ուէն յառաջ չի գրուիր. որդի, ոսկր, ուղի, ուրախ են. կը զարտուղին լոկ երեք բառեր, զոհմակ, զուլ, զուլու:

Յ կը գրուի բառի սկիզբը. յոյս, յայտնի. — աե, աե, աի, աո, առ ձայնաւորաց մէջ. վկայել, Միքայէլ, ազգային, Հայոց, հայութիւն. — բառերու ծայրը, ա և ո գրերուն հետ. Արայ, շուկայ, Սատոյ, երեկոյ. — բացառութիւն կը կազմեն դերանուններ, սա, սորա, դա, նա, քո. մակբայք՝ ահա, ապա, հապա. հրամայականք, հաւատա՛, կեցո՛ւ. և ով վերջացած օտար անուններ, Յուդա, Եդիս, Աննա. սեռական Յուդայի են:

Օ կը գործածուի գործիականի մէջ. ազգօք, բանակօք. — և ամէն տեղ ուր հին ժամանակ աւ կը գրուէր բաղաձայնէ յառաջ. օճառ, զբօսանք, Պօղոս, արդեօք:

Վերջաբան: Հին սովորական և ընտանի ուղղագրութիւնը՝ հայ ազգին համար ոչ միայն լեզուական պահանջ, այլ և զգացման լուրջ խնդիր է: Եւ բաղձալի է անոր ամբողջակա՞ն վերահաստատումը, որով կը հաւատանք՝ թէ հայ գաղութներու սրտերն աւելի սերտօրէն պիտի կապուին մայր Հայաստանի հետ, բառնալով գրական հաղորդակցութեան խզումը՝ զոր յառաջ բերաւ վերջին ուղղագրական փոփոխութիւնը:

Հ. ԳԱՔՐԻԵԼ Վ. ՆԱՀԱՊԵՏՅԱՆ

Հ. ՎԱՐԳԱՆ Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

Հ. ԱՐՍԵՆ Վ. ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0238882

